

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Obestämbarhetens möjligheter

- i Eva Lindströms *Bron* och *Alla går i väg*

Engelsk titel: *The possibilities of indeterminacy*

Författare: Lise-Lott Ökvist

Handledare: Beate Schirmacher

Examinator: Jon Helgason

Lärosäte: Linnéuniversitetet

Termin: VT 2023

Ämne: Litteraturvetenskap

Nivå: Kandidatexamen

Tack

Ett varmt tack till Eva Lindström och Alfabet förlag som givit mig tillåtelse att använda bilder ur böckerna. Och ett stort tack vill jag också rikta till min kunniga handledare Beate Schirmacher för allt stöd och alla intressanta diskussioner.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Syfte och frågeställning	3
3	Urval	3
4	Teori	3
4.1	Acceptans av ambivalens - en väg mot solidaritet	4
4.2	Ambiguitetsträning genom konst – en demokratifrämjande åtgärd	4
4.3	Begreppsdefinitioner och gränsdragningar dem emellan.	5
5	Metod	6
5.1	Obestämbarhetspedagogisk närläsning	6
5.2	Henkel och Johansens modell	7
5.3	Intermedial analys	7
5.3.1	Nikolajevas text- och bild-kombinationer	8
5.3.2	Elleström om mediemodaliteter och kognitiva scheman.....	8
6	Forskningsöversikt	10
6.1	Att närma sig och arbeta med komplex och obestämbar barnlitteratur	10
6.2	Ambiguitetstolerans och demokrati.....	11
6.3	Lindströms uttryck och komplexitet.....	12
7	Analys	13
7.1	<i>Bron</i>	13
7.1.1	Handling	13
7.1.2	Ikonotext.....	13
7.1.3	Berättarstruktur.....	15
7.1.4	Komplexitet.....	16
7.1.5	Tolkningsmöjligheter	18
7.2	<i>Alla går i väg</i>	19
7.2.1	Handling	19
7.2.2	Ikonotext.....	20
7.2.3	Berättarstruktur.....	21
7.2.4	Komplexitet.....	21
7.2.5	Tolkningsmöjligheter	22
7.3	Böckerna i förhållande till ambiguitetsträning	24
8	Slutreflektion och vidare forskning	26
9	Källförteckning	28

1 Inledning

Människan har en naturlig benägenhet att undvika mångtydighet och vaga, motsägelsefulla situationer, ett fenomen som man inom psykologin kallar för *ambiguitetsintolerans*.¹ Denna intolerans gör att vi instinktivt drivs till att kategorisera vår omgivning i olika fack såsom rätt och fel, gott och ont i syfte att skapa struktur, tydlighet och ordning. Denna kategoriseringsdrift innebär dock oftast en förenkling av en komplex verklighet där flera, ofta motstridiga, sanningar existerar samtidigt.² Nutida samhällsvetenskaplig forskning har visat att vi blir alltmer ambiguitetsintoleranta, vilket resulterat i ökad polarisering, fundamentalism eller likgiltighet.³ Därav kopplas ambiguitetsintoleransen till en urlakning av demokratin där den olösliga konflikten mellan konkurrerande idéer och intressegrupper är grundläggande.⁴

Det finns dock lösningar på problematiken. Möter man motsägelsefullhet inom ett område har man nämligen en större förmåga till att tolerera nästa ambivalenta situation.⁵ Ett sådant område är konsten, inte minst skönlitteraturen som, liksom andra konstformer, ställer frågor som inte nödvändigtvis kräver entydiga svar.⁶ Som Olle Nordberg påtalar behöver skönlitteraturen inte alltid förstås fullt ut utan får tvärtom gärna vara svår genomtränglig.⁷ Att utsättas för motstridiga gestaltningar, att lära sig att diskutera och lyssna på olika tolkningar och samtidigt kunna sätta ord på denna motsägelsefullhet ses vara en grundläggande kompetens nödvändig för att kunna möta samhällsutmaningar.⁸

Det torde därav vara av högsta vikt att våra barn, redan från tidig ålder, får möjligheten att möta litteraturen utifrån dessa demokratifrämjande premisser. Det finns dock helt andra institutionella förväntningar och krav på barnlitteratur än vuxenlitteratur, vilka bygger på olika föreställningar om barn.⁹ En sådan föreställning är att barnlitteratur bör kunna förstås, och då till fullo, av barnen. En annan är att barn behöver förklaringar för att förstå. Men, som även Ulla Rhedin påpekat, förstår aldrig barn att de inte förstår. De förstår visst om än på sitt eget sätt.¹⁰ Barn äger med andra ord, precis som vuxna, förmågan att tolka det konstnärliga uttrycket, även om det stundom görs utifrån skilda referensramar och perspektiv.

Barnlitteraturen har alltid haft en otydlig identitet någonstans mitt emellan de pedagogiska och skönlitterära fälten.¹¹ Till skillnad från det skönlitterära fältet där mångtydighet uppmuntras strävar man inom det pedagogiska fältet efter att skapa förutsägbarhet och entydighet, vilket får till följd att litteraturen anpassas

---

¹ Thomas Bauer. *Förlusten av mångfald - när världen görs enfaldig*. Ludvika: Dualis 2019, s. 5, 18.

² Ibid.

³ Se exempelvis ibid. och Ansgar Schnurr; Sabine Degel; Julia Hegenberg och Linda Kelch (red.). *Mehrdeutigkeit gestalten. Ambiguität und die Bildung demokratischer Haltungen in Kunst und Pädagogik*. Bielefeld: Transcript Verlag 2021.

⁴ Dengel et al. "Einleitung...". I *Mehrdeutigkeit gestalten. Ambiguität und die Bildung demokratischer Haltungen in Kunst und Pädagogik*. Schnurr, Ansgar, Dengel Sabine, Hegenberg Julia och Kelch Linda (red.). Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 1ff.

⁵ Ibid.

⁶ Bauer, s. 41ff.

⁷ Olle Nordberg. "Alla läser! Empiriska perspektiv på frågan om litteraturens samhälleliga relevans". *Utbildning och lärande / Education and learning*. Vol. 15, nr. 2, 2021: 63–84. URN: urn:nbn:se:du-37483.

⁸ se exempelvis Dengel et al. och Bauer.

⁹ Ulla Rhedin. *Bilderbokens hemligheter*. Stockholm: Alfabet/Anamma, 2004, s. 68.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., s. 154.

till barnens förväntade förståelsehorisont.¹² Forskning har exempelvis visat att den vuxna medläsaren tenderar att överpedagogisera högläsningssituationer.¹³ Vidare finner barnbokbibliotekarier det svårt att förmedla mångtydig, så kallad komplex, litteratur som de vet kräver ett aktivt vuxenengagemang.¹⁴ Lärare tenderar att styra eleverna att söka efter på förhand givna budskap eller teman i den text de läser.¹⁵ De väljer också ofta bort att arbeta med vissa bilderböcker för att skydda barnen och tillrättalägger därmed undervisningen i tron att det komplexa inte är lämpat för barn.¹⁶ I skolvärlden prioriteras, både i styrdokumentens utformning och i tillämpningen av dem, generellt kravet på mätbarhet, god läsförmåga och faktainsamling på bekostnad av samtal kring det litterära uttryckets estetiska egenart, innehåll, inlevelse i olika fiktionsvärldar och demokratiska värden.¹⁷

Sammanfattningsvis tycks den vuxna världen, om än stundom omedvetet, lära barnen att söka efter entydighet och undvika texter som väcker motstånd, vilket går emot tanken om ambiguitetsträning och vikten av att kunna hantera det obestämbara.

Under de senaste åren har dock flera litteraturpedagogiska forskare börjat intressera sig för barnlitteraturens, och då främst den komplexa bilderbokens, inneboende potential att öka acceptansen för olikheter och förmåga att förhålla sig till olika perspektiv.¹⁸ Detta innebär att man också börjar utforska de pedagogiska aspekterna av det estetiska i barnlitteraturen och därmed överbygga den tidigare uppdelningen mellan pedagogik/estetik. En av dessa forskare är Martin Johansen¹⁹ som utgår från att en bilderbok består av både bestämbara och obestämbara delar.²⁰ Detta innebär att bilderböckerna rör sig i ett kontinuum mellan det obestämbara och det bestämbara, där graden av möjlighet att utarbeta mer eller mindre tydliga bestämningar avgörs utifrån en rad olika parametrar.²¹

Det är just denna spänning mellan det obestämbara och bestämbara i bilderböcker som denna studie ämnar undersöka. Studien görs med en bakomliggande tanke är att utforska obestämbarehetens möjligheter vad gäller ambiguitetsträning för demokratiska syften. I dagsläget finns det få studier som kopplar ihop obestämbarehet, ambiguitetsträning och demokrati, vilket gör ämnet både viktigt och intressant att undersöka.

En bilderboksskapares verk som tillskrivs vara både lättfattliga, komplexa och utmanande är Eva Lindströms.²² Väletablerad, uppskattad, prisbelönt men

---

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid, s. 90.

¹⁵ Martin Johansen. "Kunst som modstand – ansatser til en uafgøringspædagogik". I *Æstetik og pædagogik*. Martin B. Johansen (red.). Köpenhamn: Akademisk Forlag, 2018, 3f.

¹⁶ Se exempelvis: Rhedin, 2004:90, Heidi Höglund och Katarina Åkerholm. "Utrymme för det obestämbara. Den komplexa bilderboken i litteraturundervisningen". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of children's literature research*, Vol. 45, 2022, 2. doi:<https://10.14811/clr.v45.713>.

¹⁷ Nordberg, s. 65.

¹⁸ Se Höglund och Åkerholm, 2022, s. 3f.

¹⁹ För läsvänlighetens skull används endast efternamnet Johansen i uppsatsen.

²⁰ Ayoe, Quist Henkel och Martin Johansen. "Mangfoldige muligheder. Aktuelle temaer og tendenser i nyere billedbøger". I *Billedbøger – en grundbog*, Ayoe Quist Henkel och Martin Blok Johansen (red). Dansk lærerforeningens Forlag, 2012, s. 30.

²¹ Ibid.

²² Elena Druker och Per Gustavsson. "Sällsamma berättarvärldar". *Astrid Lindgren Memorial Award*. u.u. <https://alma.se/pristagare/eva-lindstrom/> (Hämtad: 2023-06-12), samt Språk- och litteraturcentrum. Lunds universitet. *Eva Lindström & Lena Frölander-Ulf sam-*

tämligen utforskad, framträder hon därav både lämplig och intressant för denna studies syften.

2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka spänningen mellan det obestämbara och bestämbara i några av Eva Lindströms bilderböcker. Mer övergripande ämnar studien undersöka om, och på vilket sätt, Lindströms verk kan utgöra en brygga mellan den nödvändiga ambiguitetstoleransen och vår naturliga strävan efter det tydliga och förståbara. Då studien har en samhällsvetenskaplig förankring är förhoppningen även att den kan komma att generera kunskap som i förlängningen kan användas i demokratiframjande syften. Uppsatsen utgår från följande frågeställningar;

1. Hur ser relationen mellan det bestämbara och obestämbara ut i bilderböckerna *Bron* och *Alla går i väg* av Eva Lindström?
2. Vilka tolkningsmöjligheter framträder vid en analys av kombinationen mellan text och bild, berättarstruktur och komplexitetsnivå?
3. Vad säger dessa tolkningar om böckernas möjlighet till ambiguitetsträning?

3 Urval

Empirin valdes utifrån att författarskapet skulle visa på bredd med experimenterande formspråk, genreblandning eller utmanande berättarperspektiv och röra sig mellan estetik och pedagogik. Eva Lindström författarskap beskrivs ofta, i media, nomineringar och prismotiveringar, stämma in på dessa kriterier. Hennes stil anses vara egen, informationstät och samtidigt sparsmakad och hennes bilderböcker beskrivs ofta vara mångtydiga.²³ Vidare undviker hon sällan svåra ämnen som utanförskap eller svek, vilka ofta balanseras med en lågmäld humor.²⁴

4 Teori

Uppsatsens teoretiska ramverk inleds med Zygmunt Baumans teorier kring modernitet och ambivalens, som ger en bakgrund till varför tvetydighet och ovisshet kan ses som något eftersträvanvärt.²⁵ Därefter följer ett avsnitt som ämnar visa på vikten av ambiguitetsträning och konstens koppling till demokratin utifrån tankar hämtade från inledningen till antologin *Mehrdeutigkeit gestalten. Ambiguität und die Bildung demokratischer Haltungen in Kunst und Pädagogik* skriven av Dengel et al.²⁶ Slutligen beskrivs uppsatsens centrala begrepp och definitioner, samt uppsatsens förhållningssätt till dem. Thomas Bauers *Förlusten av mångfald* kan ses utgöra en brygga mellan de olika avsnitten och behandlas integrerat med dessa.²⁷ Bauer avhandlar samhällets utveckling mot ambiguitetsintolerans och hur konsten kan

---

talar om humor i barn- och ungdomslitteratur. 2022-08-26. <https://www.sol.lu.se/sol/kalendarium/evenemang/eva-lindstrom-lena-frolander-ulf-samtalar-om-humor-i-barn-och-ungdomslitteratur/> (Hämtad 2023-02-15).

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Zygmunt Bauman. *Modernity and ambivalence*, Ithaca NY: Cornell University Press, 1991.

²⁶ Dengel et al

²⁷ Bauer.

bromsa denna utveckling, samt ger en bakgrund till, och definitioner av, uppsatsens centrala begrepp.

4.1 Acceptans av ambivalens - en väg mot solidaritet

Begreppet *ambivalens* definierar Bauman som ”möjlighet att tilldela ett objekt eller en händelse mer än en kategori” [min övers.].²⁸ En situation upplevs ambivalent om de språkliga struktureringsverktygen visar sig vara otillräckliga, antingen för att den inte går att klassificera utifrån rådande system, eller för att den passar in under flera kategorier samtidigt. Resultatet blir i båda fallen en känsla av obestämbarhet och därmed en förlust av kontroll.²⁹ När vi inte kan avläsa en situation ordentligt, vilket gör det möjligt att välja mellan alternativa vägar, uppstår ett akut obehag. Detta menar Bauman är grunden till att ambivalensintolerans uppstår.³⁰

Vidare påtalar Bauman att den västerländska politiken sedan upplysningen grundats på sökandet efter förnuft, social ordning och kontroll med en strävan efter absolut sanning.³¹ Ambivalens blev under modernismen något som till varje pris skulle utrotas. Det går dock inte att utrota eller helt undvika ambivalens. Så fort en klassificering sker, sker också en uteslutning, vilket skapar fler problem att lösa. Detta ökar i sin tur behovet av ännu mer klassificering med ambivalens som konsekvens, vilket var det som från början skulle undvikas.³² Modernitetens jakt på att utrota ambivalens har således misslyckats. Människan har idag insett att det inte går att skapa total entydighet. Thomas Bauer drar samma slutsats och påtalar vidare att människan ständigt är utsatt för intryck som tillåter olika tolkningar som väcker osäkerhet.³³ Bauer visar även hur toleransen för mångtydighet, vaghet och alternativa synsätt har minskat inom flera områden såsom religion, politik och konst. Den mänskliga driften att undvika det ambivalenta kvarstår dock.³⁴

Att lära sig leva utan garantier och i ovisshet kan dock vara något positivt.³⁵ Bauman kommer nämligen till den teoretiska slutsatsen att acceptans av oförutsedda händelser är startpunkten för att stoppa hatet mot ambivalens och olikhet. Det är också utgångspunkten för tolerans, respekt och solidaritet för andra.³⁶

4.2 Ambiguitetsträning genom konst – en demokrati-främjande åtgärd

I inledningen till *Mehrdeutigkeit gestalten* sammanlänkar Dengel et al. flera olika vetenskapliga discipliner såsom konst, pedagogik, ekonomi och politik i syfte att visa på hur otydligheter i konst och politik är strukturellt lika, samt hur en pedagogisk granskning av konst kan forma demokratiska attityder.³⁷

Inledningsvis påtalas att samhället rör sig mot en större öppenhet där vi tolererar alltmer hybrida och tvetydiga fenomen. Tidigare binära begrepp såsom

---

²⁸ Bauman, s.1.

²⁹ Ibid., s.2.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., s. 7, 8.

³² Ibid., s. 2–3.

³³ Bauer, s. 13.

³⁴ Ibid., s.16.

³⁵ Bauman, s. 231ff.

³⁶ Ibid., s. 238, 257f.

³⁷ Dengel et al., s. 9.

kön och genus har exempelvis diversifierats.³⁸ Samtidigt växer idag i lika stor utsträckning kraven på avslut och tydliga konturer och de anti-pluralistiska argumenten, starkast framförda på den politiska högerkanten, proklamerar för begränsningar och entydighet. Båda dessa motstridiga tendenser, det vill säga, ökad diversifiering samt ökad strävan efter entydighet, kräver specifika färdigheter hos individen såsom upptränad ambiguitetstolerans, något som författarna, i likhet med Bauer, menar att konsten kan hjälpa till med.³⁹ I enighet med konsthistorikerna Christian Saehrndt och Steen T. Kittl rekommenderar Bauer därav konst som hjälpmedel för att öva upp ambiguitetstolerans. När vi utsätts för ambiguiteter i konsten tränas vår tolerans för olikheter i stort, likväl som acceptansen för det tvetydiga och oförutsägbara. Ambiguitet som berikar, menar Bauer, äger dock rum mellan polerna entydighet och oändligt många betydelser.⁴⁰ Konsten får därmed inte få vara allt för ambiguös, eftersom den då riskerar att bli betydelselös.

Enligt Dengel et al. är det förmågan att acceptera samtidigheten av motstridiga perspektiv och därmed kunna uthärda och uppskatta det disharmoniska vad som förbinder konst med demokrati.⁴¹ Ambiguitet och ambivalens ses således som ett villkor för utvecklingen av ett friskt demokratiskt samhälle.⁴²

4.3 Begreppsdefinitioner och gränsdragningar dem emellan.

Begreppet *ambiguitet* betyder mångtydighet eller flertydighet och innebär potentialen att förmedla flera olika betydelser och associationer.⁴³ Bauer beskriver begreppet som ett gradvis stigande eller fallande fenomen. I ena änden står ambiguitetslösa entydigheten där det bara finns en enda riktig tolkning. I den andra står det i princip oändligt stora betydelseöverskott som på samma gång tillintetgör betydelse.⁴⁴ Samma distinktion gör Johansen genom begreppen *afgørlighed* (bestämbar) och *oafgørlighed* (obestämbar).⁴⁵ *Obestämba*rhet tolkas därav i uppsatsen samstämmigt med *ambiguitet* då båda begreppen syftar på mångtydighet, obestämba rhet och vaga fenomen.⁴⁶ Som Bauer visat handlar både *ambiguitet* och *obestämba rhet* om att en viss omständighet eller symbol kan ges flera tolkningar, antingen för att omständigheter eller symbolen inte är tillräckligt entydig (obestämba rhet) eller för att de pekar på flera olika betydelser (ambiguitet).⁴⁷ Texter som inte kan eller är tänkta att bestämmas entydigt eller slutgiltigt kan således tillskrivas som *obestämba rta*. Vidare bör förhållandet mellan begreppen *ambiguitet* och *ambivalens* utredas.⁴⁸ Ambivalens beskrivs av Bauer, genom psykiatrikern Christopher Breathges, som den psykiska reaktionen på fenomen som av betraktaren själv uppfattas som ambigua.⁴⁹ Bauer

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Bauer, s. 49.

⁴¹ Dengel et al, s. 12.

⁴² Ibid., s. 16.

⁴³ Bauer, s. 49.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Henkel och Johansen, 2012, s. 30.

⁴⁶ Bauer, s. 49.

⁴⁷ Bauer, s. 13.

⁴⁸ Bauman beskriver denna koppling vagare, även om det framgår att ambivalens handlar om känslor och mänsklig erfarenhet. Se exempelvis, "[...] we experience ambivalence as discomfort and a threat.", Bauman1993, s. 2.

⁴⁹ Bauer, s. 18.

menar därav att *ambivalensintolerans* går hand i hand med *ambiguitetsintolerans*.⁵⁰ Uppsatsen utgår, i enighet med detta resonemang, att graden av upplevd ambivalens kan utgöra en måttstock på graden av ambiguitet i bilderböckerna.

Litteratur med hög grad av obestämbarhet brukar benämnas som komplex. Komplex litteratur väcker motstånd och genererar ofta fler frågor än svar.⁵¹ De komplexa dragen kan exempelvis bestå av metafiction, intertextualitet, genreblandningar, avancerad komposition och narrativa relationer såväl som innehållsmässigt genom att den vågar vara gränsöverskridande och existentiell som tidigare varit tabu i barnlitteraturen.⁵² Sådana texter innehåller ofta olika former av obestämbarhet eftersom de inte kan placeras entydigt i relation till t ex genre och kompositions- och narrativa relationer och öppnar upp för flera olika tolkningar.⁵³

En *bestämbar* bilderbok följer i stället en logisk berättarstruktur, bild och text är samstämmiga och kan oftast bara tolkas på ett sätt.⁵⁴

Obestämbarhet knyts vidare till skönlitteraturens *estetiska* värden som manar till flertydighet och erbjuder nya och olika sätt att tänka, förstå och agera, medan det *bestämbara* kopplas till det *pedagogiska* som låser in tolkningen och driver läsaren mot ett entydigt svar.⁵⁵

5 Metod

Graden av obestämbarhet i de utvalda bilderböckerna kommer i analysen härledas med hjälp av en modell utvecklad av Henkel och Johansen. Modellen tar fasta på en rad olika parametrar som tillsammans kan avgöra hur bilderböckerna förhåller sig till det obestämbara. Då dessa parametrar är av övergripande karaktär och därav inte specificerar vad som ska undersökas, kommer modellen kompletteras med en intermedial analys som ger möjlighet att mer detaljerat beskriva hur och varför obestämbarheterna uppstår samt vad de består av. Nedan följer en genomgång av metodvalen som inleds med en kort beskrivning av studiens övergripande förhållningsätt till de skönlitterära texterna.

5.1 Obestämbarhetspedagogisk närläsning

Johansen har utvecklat en *uafgørlighedspædagogisk* närläsningssätt, vilken går ut på att konstverkens obestämbarhet konsekvent upprätthålls med utgångspunkten att tolkningen man gör faktiskt kan vara helt annorlunda. Det handlar om att undersöka konstverken från en rad olika infallsvinklar där det ges rum för heterogena och mångtydiga tolkningar som inte ska ses som slutgiltiga.⁵⁶ Detta förhållningsätt appliceras i denna studie, även om alla potentiella tolkningar inte kommer redogöras för.

---

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., Höglund och Åkerholm, 2022, s. 3.

⁵² Ibid., s. 4.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Johansen, 2022, s. 7f.

⁵⁵ Se exempelvis Höglund och Åkerholm, 2022, s. 5f.

⁵⁶ Johansen, 2018, s. 255.

5.2 Henkel och Johansens modell

Utgångspunkten för modellen (se bild 1) är att bilderböcker rör sig i ett kontinuum mellan det bestämbara och det obestämbara. Modellen kan därmed ses mäta graden av obestämbarhet, vilken avgörs genom en analys av text-bild-kombinationer, berättarstruktur, friktionsnivå (komplexitet), samt i vilken utsträckning bilderboken genererar tydliga betydelser och budskap.

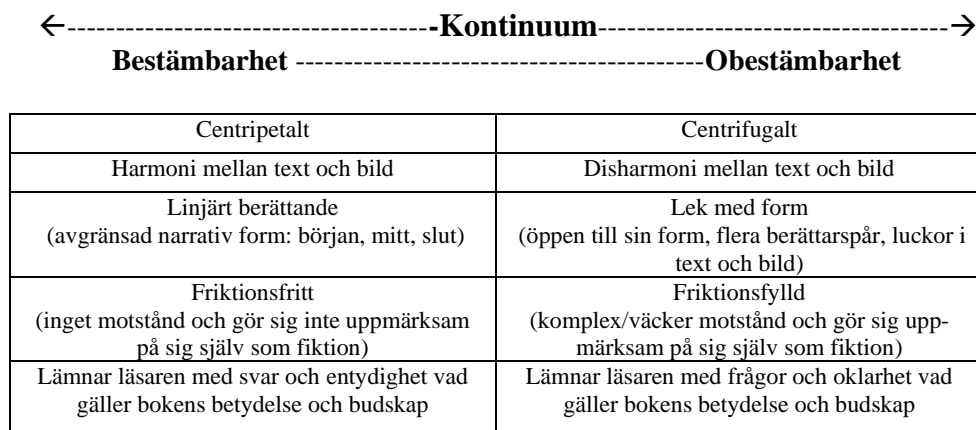

Bild 1. Modell för analys av en bilderboks estetik, Johansen, 2012

En del bilderböcker tenderar att fungera *centripetalt*, det vill säga att de ”fångar in” och styr mot en entydig tolkning och uppfattas därav som bestämbara.⁵⁷ Andra bilderböcker fungerar mer *centrifugalt*, de rör sig utåt och kastar fram flera olika tolkningsmöjligheter till läsaren och kan således klassificeras som obestämbara.⁵⁸ *Obestämbara* bilderböcker karaktäriseras bland annat av disharmoni mellan text och bild, lek med form och berättande, exempelvis genom icke-linjär berättarstruktur, fler berättarnivåer, samt tomrum i text och bild. De erbjuder även ofta friktion och motstånd genom exempelvis metafiktiva inslag som lämnar läsaren med frågor om bilderbokens mening och budskap.⁵⁹ När modellens alla delar vägs samman kan resultatet peka på några kännetecken för den enskilda bilderbokens särart och därmed bidra till kunskap om bilderböckernas olika estetiska och pedagogiska potential.⁶⁰ Som nämndes ovan är modellen av övergripande karaktär och tillhandahåller därav inte verktyg för att utreda på vilken nivå obestämbarheterna uppstår. Är det i det visuella, i texten eller i kombinationen av dem båda? Bygger upplevelsen av obestämbarhet eller det motstånd som uppstår mellan berättelsen och tidigare erfarenheter, förväntningar eller på de känslor som den väcker? I syfte att svara på dessa frågor behöver modellen kompletteras med ett förfinat analysverktyg, såsom en intermedial analys, som tydligare kan förklara samspelet mellan text och bild och gör det möjligt att sätta ord på var obestämbarheterna uppstår.

5.3 Intermedial analys

Begreppet *intermedialitet* beskriver relationer mellan och inom olika medier, såsom exempelvis adaptationer från roman till film eller som i denna analys, kombinationen

⁵⁷ Henkel och Johansen, 2012, s. 30ff.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., s. 31ff.

⁶⁰ Ibid., 32.

mellan text och bild i en bilderbok.⁶¹ Lars Ellerström, som har utvecklat flera termer för intermedial analys, utgår från att varje medieprodukt, såsom en bilderbok, innehåller tre olika, om än sammanhängande, nivåer; en teknisk, en basal och en kvalificerad.⁶² Det tekniska mediet syftar på den fysiska boken. Hit räknas exempelvis antal sidor, material på pärm och papper, som på olika vis kan påverka läsoplevelsen. Basmedierna utgörs av bilderbokens specifika kombination av text och bild, vilken vi genom kontext och konventioner uppfattar som det kvalificerade mediet bilderbok.⁶³ Om en bilderbok inte uppfyller konventionen, såsom att den exempelvis inte följer nutidens idéer kring barnens förståelsehorisont, som nämndes i inledningen, kan läsaren uppfatta den väcka motstånd.

Intermedial analys gör det möjligt att i detalj utforska mediernas olika kommunikationsnivåer vilka tillsammans bidrar till upplevelsen av det förmedlade innehållet. I denna analys nyttjas specifikt Nikolajevas beskrivningar av olika *text-och bild-kombinationer* samt Elleströms *mediemodaliteter* och tankar om *kognitiva scheman*. Dessa förklaras närmare nedan.

5.3.1 Nikolajevas text- och bild-kombinationer

I bilderboken är text och bild, den s.k. *ikonotexten*, djupt integrerade, vilket innebär att läsarens sammanlagda tolkning är beroende av dem båda.⁶⁴ Text och bild kan dock vara mer eller mindre samstämmiga, vilket påverkar vår upplevelse av bokens komplexitet. För att kunna skilja på olika text- och bild-kombinationer har Maria Nikolajeva delat in dem i fem olika kategorier. En ikonotext där det verbala och visuella i princip säger samma sak och därmed skapar redundans benämns *symmetrisk*. Kombinationer där ord och bild fyller i varandras luckor kallas för *kompletterande*. När bild eller text förstärker varandra, beskrivs som *expanderande* eller förstärkande. Till den *kontrapunktiska* kategorin hör de kombinationer där ord och bild motsäger eller ifrågasätter varandra. Den sista kategorin kallas *motstridig* eller *ambivalent* och uppstår då kontrapunkten övergår till konflikt, och därmed skapar förvirring och osäkerhet.⁶⁵ Hur dessa kombinationer påverkar upplevelsen av bilderboken vad gäller förmedlingen av innehåll, tema, upplevd friktion och tolkningsmöjligheter, kan mer detaljerat beskrivas med hjälp av Elleströms mediemodaliteter och kognitiva scheman.

5.3.2 Elleström om mediemodaliteter och kognitiva scheman

När vi tar del av en medieprodukt interagerar vi, som ovan nämnts, på flera olika plan samtidigt inom vad Lars Elleström benämner som mediernas modaliteter, det vill säga, mediernas grundläggande egenskaper.⁶⁶ Genom att beakta bilderbokens modaliteter kan man på ett systematiskt vis urskilja och jämföra hur olika fenomen, såsom ett visst tema eller berättarstruktur, kommer till uttryck i kombinationen mellan text och bild.

---

⁶¹ Lars Elleström. *Visuell ikonicitet i lyrik: en intermedial och semiotisk undersökning med speciellt fokus på svenskspråkig lyrik från sent 1900-tal*. Hedemora: Gidlund, 2011, s. 23.

⁶² Ibid., s. 2.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Maria Nikolajeva. *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur, 2000, s. 11.

⁶⁵ Ibid., s. 22.

⁶⁶ Elleström, 2011, s. 23, 26.

Mediets fyra modaliteter, dess materiella, sensoriella, spatiotemporala samt semiotiska egenskaper, utgör ett medialt komplex där materialitet, perception och kognition är djupt integrerade.⁶⁷ *Materiell modalitet* handlar om upplevelsen av mediets fysiska yta (såsom storlek och material). Den *sensoriella modaliteten* uppfattas främst av de yttre sinnesorganen, men innefattar även återaktiverade sensoriska minnen (såsom att känna doften då man ser en bild på en blomma). Den *spatiotemporala modaliteten* berör upplevelsen av faktisk och/eller virtuell rumslighet och/eller tid (såsom den faktiska eller upplevda distansen mellan objekt i en bilderbok och berättelsens tid eller tiden det tar att läsa boken). Den *semiotiska modaliteten*, som huvudsakligen fokuseras i denna studie, handlar om meningsskapande genom olika sätt att tänka och tolka tecken.⁶⁸ Här görs skillnad mellan tre olika semiotiska teckenrelationer; *ikonen* som ”kan ses”, *indexet* som är orsaksbundet och ”kan räknas ut”, medan *symbolen*, det konventionella tecknet, ”måste läras in”.⁶⁹ Dessa teckenrelationer finns med i all form av kommunikation och påverkar således vår sammanlagda tolkning och upplevelse av medieprodukten.⁷⁰ En bild är ett ikoniskt tecken, vi förstår den för att den är lik det den avbildar, och kan förstås språkövergripande. Ord är symboliska tecken, ordet ”räd” skapar exempelvis mentala bilder hos oss (återaktiverade sensoriska minnen). Samtidigt kan även bilder vara symboliska. En överdrivet förstörd karaktär i förhållande till en annan kan symboliskt illustrera rädslan den mindre känner inför den större. Ord kan även ikoniskt förstärka dess betydelse genom onomatopoetiska uttryck, som ”gulp!” eller att grafiskt skriva ordet ”räd” med skakig hand. Bilder kan även tolkas som indexer för skrik, som då små streck ritas vid munnen. Dessa begrepp gör det möjligt att närmare analysera vad obestämligheten i ikonotexten består av likväl för varför de uppstår.

Elleströms tankar kring ”kognitiva scheman” ger vidare möjligheten att urskilja obestämligheter i själva händelseförloppet/narrativet.⁷¹ Begreppet *narrativ* definierar Elleström som ”virtuellt representerade händelser som är tidsmässigt sammankopplade på ett meningsfullt sätt” [min översättning].⁷² Förståelsen av ett narrativ kan antingen vara baserat på framträdande strukturer som uppstår när berättelserna för första gången utvecklas i läsarens sinne, eller kännas det igen från tidigare möten med liknande händelser. Att uppfatta händelser som meningsfulla är på så vis en kognitiv process som är beroende av vad Elleström kallar för kognitiva scheman, vilket betyder att man kan relatera det som sker till saker man redan är bekant med.⁷³ Om läsaren saknar kognitiva scheman för händelser som gestaltas i ett litterärt verk kan således narrativet väcka motstånd då de inte svarar upp mot de förväntningar som läsaren bär med sig eller har erfarenhet av.

---

⁶⁷ Ibid., s. 26.

⁶⁸ Ibid., s. 27ff.

⁶⁹ Bengt Lindgren och Gert Z. Nordström. *Det kreativa ögat: om perception, semiotik och bildspråk*. Lund: Studentlitteratur, 2009, 39.

⁷⁰ Elleström, 2011, s. 32.

⁷¹ Ibid, s. 38.

⁷² Lars Elleström. ”Defining Narration”. *Transmedial narration*. Cham: Springer International, 2019, 37. doi: https://10.1007/978-3-030-01294-6_3.

⁷³ Elleström, 2019, s. 40f.

6 Forskningsöversikt

För denna studie är tre forskningsområden intressanta. Det första berör komplex barnlitteratur och sätt att närma sig, analysera och avgöra obestämbarhet i bilderböcker. Den andra handlar om barnlitteratur och dess förhållande till ambiguitetstolerans/ambiguitetsträning, med eller utan ett explicit uttryckt demokratiskt syfte. Det tredje området berör Lindströms konstnärliga uttryck, främst där hennes komplexitet undersöks.

6.1 Att närma sig och arbeta med komplex och obestämbar barnlitteratur

Inom den nordiska litteraturdidaktiken har intresset för att utforska litteraturarbete med texter som bjuder på motstånd ökat under de senaste åren. Dessa studier har främst undersökt hur både elever och lärare tar sig an öppenhet och tolkningsmångfald i vad som benämns som ”obestämbara” och ”komplexa” texter.⁷⁴ Martin Johansen har exempelvis gjort flera studier om obestämbarhet med fokus på att hitta sätt för lärare att arbeta med komplexa texter.⁷⁵ I en studie från 2019 utforskar han också elevers interaktion med konstverk som kännetecknas av motstånd och obestämbarhet, och kommer fram till slutsatsen att det inte alltid är det lätta och entydiga som ger de bästa förutsättningarna för elevernas lust att lära.⁷⁶ Resultatet visade tvärtom att det är i motståndet och det obestämbara som nyfikenheten på, och lusten till, berättelsen frodas och intresse för litteraturen växer. Komplex litteratur kan således möjliggöra lustfyllda och inspirerande läromiljöer. I en senare studie från 2022 visar dock Johansen på svårigheten med att närma sig sådan litteratur. Här påtalas att mångtydiga litterära texter både kan väcka frustration och fascination.⁷⁷ Frustration eftersom de inte tillfredsställer vår önskan om en tillfredställande och meningsfull avslutning. Människan har vad Johansen kallar för en narrativ lust som driver läsningen framåt, en slags hermeneutisk önskan att förstå det vi läser. Fascination, för att de inte uppfyller dessa önskningar utan tvingar oss att gå på upptäckt och återupptäckande av det vi läst. Det senare är dock svårare att uppehålla sig vid.⁷⁸ Studien visade att lärarna tenderade att följa givna mallar som byggde på litteraturvetenskapliga strukturella och nykritiska modeller. De texter som ingick i undervisning just för att de var tvetydiga blev tvärtom förenklade, och inget utrymme gavs för det komplexa och oavgörbara. Lärarna gav även eleverna ledtrådar att söka efter enhetlighet och entydighet trots att ikonotexten var komplex och svårtydd. Johansen påtalar vidare att det kan vara vanskligt att definiera vad obestämbarhet är på grund av att man riskerar att göra begreppet, som ju ämnar beskriva vaghet och tvetydighet, till något entydigt.⁷⁹

---

⁷⁴ se exempelvis Johansen, 2018, 2019, 2022, Höglund och Åkerholm 2022.

⁷⁵ se exempelvis: Johansen, 2018, Johansen. ”You can always see it from another angle: Art as resistance”. *The international journal of art & design education*. Vol. 5, nr 1, 2019: 1–13. doi:<https://10.1111/jade.12222>.

⁷⁶ Johansen, 2019.

⁷⁷ Johansen, ”Uafgörlighetsdidaktik i litteraturundervisningen”. *Nordlit*. nr, 48, 2022, s. 2. doi:<https://10.7557.13.6330>.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid., s. 6.

Litteraturundervisning som på förhand försöker avgöra vad som kommer ut av läsarens möte med litteraturen är något som även Harstad problematiserar i sin forskning.⁸⁰ Höglund et al. har också påvisat att komplexitet vad gäller bildspråket inte inkluderas i någon större utsträckning när lärarna för litteratursamtal⁸¹, vilket kan ses tala för vikten av att integrera intermediala analysverktyg i arbetet med komplex litteratur.

I *Utrymme för det obestämbara* tar Högberg och Åkerholm avstamp i Johansens obestämbarsbegrepp och undersöker hur komplexa bilderböcker kan användas i litteraturundervisningen.⁸² Resultatet visar att det i möten med komplexa litterära texter ges utrymme till tolkningsförhandlingar, att pröva sig fram, att skifta positioner – att möta det obestämbara. Högberg och Åkerholm upptäckte också, i likhet med Blok Johansen, svårigheten med att stanna i det obestämbara, då de själva oavsiktligt utformat en uppgift som tvingade eleverna att slå fast en tolkning.

Olle Widhe undersöker i sin studie kopplingen mellan estetik och pedagogik i Pija Lindenbaums böcker, och menar att det pedagogiska inte ska förstås som ett entydigt budskap som går att extrahera ur berättelsen, utan som en del av berättelsens konstnärliga och retoriska form. Widhe visar på estetikens möjlighet att förändra upplevelsen och tolkningen av ”de små och stora gemenskaper som den enskilda läsaren ingår i – och i förlängningen de sociala relationernas egna inre dynamik.”⁸³

Varken Högberg och Åkerholm, Johansen eller Widhe diskuterar i dessa studier explicit obestämbarskoppling till ambiguitetsträning och demokrati. Däremot kan man via deras forskning dra slutsatsen att det krävs ett specifikt och öppet förhållningssätt till litteraturen för att den ska kunna användas i ett sådant syfte.

6.2 Ambiguitetstolerans och demokrati

I Gustav Borsgårds avhandling kopplas den komplexa litteraturen till demokratisk fostran. Borsgård utgår från Gert Biestas teorier kring medborgarfostran. En del i denna fostran handlar om *subjektivering*, det vill säga att skapa förutsättningar för barnen att utveckla politisk handlingskraft och demokratisk subjektivitet.⁸⁴ Med skolans fokus på mätbarhet prioriteras dock inte denna typ av medborgarfostran. Demokratin har kommit att förstås som ett avslutat projekt snarare än ett kritiskt koncept. Borsgård menar att man måste skapa utrymme för eftertanke i skolans värld och att stödja eleverna i att uppehålla sig i vad han kallar ”en oangenäm form

---

⁸⁰ Ola Harstad. ”En metafysisk og nevrovitenskapelig forståelse av skjønnlitteraturens virkning”. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*. Vol. 6, 2020:174–187. doi: <https://10.23865/ntpk.v6.2046>.

⁸¹ Höglund et al. ”Kontextualisera, spegla, vidga och estetisera: Gymnasielärares litteraturredaktiska infallsvinklar till Pajtim Statovcis roman *Min katt Jugoslavien*”. *Nordic journal of literacy research*. Vol. 6. 2020. doi:<https://10.23865/njlr.v6.2192>.

⁸² Höglund och Åkerholm, 2022.

⁸³ Olle Widhe. ”Tänk om Egon tar min cykel. Konflikten som estetisk-pedagogisk nod i Pija Lindenbaums bilderboksberättande”. *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of children's literature research*. Vol. 45, 2022. doi:<https://10.14811/clr.v45.739>.

⁸⁴ Gustav Borsgård. *Litteraturens mått: politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*. Umeå: Umeå universitet, 2021, s. 27. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1537278/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2023-04-10).

av ovisshet” i stället för att snabbt föra dem mot en definitiv och entydig slutsats vad gäller textens budskap.⁸⁵

En annan forskare som behandlar skolans mätbarhetsiver och litteraturens samhällsrelevans, är Olle Nordberg. Analogt med Borsgård visar han på att estetiska upplevelser och personlighetsutvecklande demokrati- och bildningsperspektiv får allt mindre plats i skolans litteraturundervisning. Vidare framkom att elever fann komplex litteratur ointressant och tråkig eftersom de inte förstod vad de läste. Lärarna menade dock att många av eleverna klarade, med deras hjälp, av att ta till sig litteraturen och därmed fått erfarenhet av en typ av bok som de annars inte hade läst.⁸⁶ Detta understryker behovet av engagerade lärare som ges möjlighet att arbeta med djupa litteratursamtal kring böcker som väcker motstånd likväl som att det behövs mer kunskap om hur man närmar sig denna typ av litteratur.

Månsson och Langmann tar vidare, i likhet med denna uppsats, avstamp i Baumans tankegångar kring ambivalensintolerans skapad av moderniseringens kategoriseringsiver. Studien argumenterar mot en utbildningsform som utgår från en rationell samhällssyn som sorterar bort allt som skapar ambivalens, och argumenterar för pedagogiska utrymmen där ambivalens inte ses som ett problem utan som en strävan efter medmänsklighet och rättvisa.⁸⁷

6.3 Lindströms uttryck och komplexitet

Sammantaget tycks Lindströms författarskap vara ett relativt utforskat område. Elina Druker har dock undersökt hur man genom begreppet främmandegöring kan närma sig Lindströms bilderböcker. Druker beskriver bland annat det tvetydiga i Lindströms uttryck, hur olika text- och bildkombinationer bidrar till att främmandegöra föremål, förhållanden och händelser, samt hur utelämnande av händelser i texten som i stället gestaltas i bilderna skapar ovisshet och därmed motstånd hos läsaren.⁸⁸

Lindströms komplexa bilderboksskapande tas även upp av Björn Sundberg som uppmärksammar omöjligheten med att komma fram till en entydig tolkning av Lindströms *Lunds hund*.⁸⁹ Sundgrens sätt att närma sig denna bilderbok kan ses som ett exempel på en obestämbarhetspedagogisk närläsning även om han själv inte använder detta begrepp.

---

⁸⁵ Ibid, s. 222.

⁸⁶ Nordberg, s. 76.

⁸⁷ Niclas Månsson och Elisabeth Langmann. ”Facing ambivalence in education: a strange(r's) hope?”. I *Ethics and education*. Vol. 6, 2021, ss. 15–25. doi:<https://10.1080/17449642.2011.587343>.

⁸⁸ Elina Druker. ”På jakt efter de ting som flytt: den främmandegjorda vardagen i Eva Lindströms böcker”. I *Barnlitteraturanalyser*. Maria Andersson, Elina Druker, Elina (red.). Lund: Studentlitteratur, 2008, s. 43.

⁸⁹ Björn Sundmark. ”Eva Lindström and the Stories Colors Tell”. *Bookbird* Vol. 52, nr. 4. 2014. <https://www.proquest.com/docview/1622341381/F46B540CB6FE45BBPQ/1?accountid=14827> (Hämtad 2023-03-10).

7 Analys

Analysen följer Henkel och Johansens modell för graden av obestämbarhet och består av fyra olika delar, där det obestämbara analyseras närmare med hjälp av Nikolajevs kategorier av text-och-bild-kombinationer samt Elleströms mediemodaliteter och tankar kring kognitiva scheman. Inledningsvis analyseras upplevelsen av harmoni mellan bilderbäckernas text och bildkombinationer, därefter följer en genomgång av berättarstrukturen. Vidare behandlas bilderbäckernas komplexitet, det vill säga, om och i sådana fall på vilket sätt, de kan ses väcka motstånd. I analysmodellens sista steg diskuteras hur eventuella tolkningar framträtt. Upplevelsen av det bestämbara och obestämbara i bilderbäckerna diskuteras därefter i relation till dess möjligheter för ambiguitetsträning.

7.1 *Bron*

7.1.1 Handling

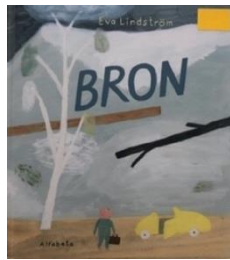

Bild 2, Lindström, *Bron* 2020, omslag.

Bron vänder sig till barn mellan 3–6 år.

En gris stoppas av en varg som påtalar att bron som grisen letar efter är avstängd. Vargen bjuder hem grisen där hen får vänta tills bron öppnar igen. Grisen bjuds på kaffe och bulle av vargen och hans partner. När fiket är över säger vargen att bron är klar varpå grisen tackar för sig och åker i väg. Grisen hittar dock ingen bro, frågar en fågel om var den är, som svarar att det inte finns någon.

7.1.2 Ikonotext

Texten består uteslutande av en fåordig dialog mellan vargarna och grisen. Själva händelseförloppet går förvisso att utläsas bara genom dialogen, men all annan information vad gäller miljö, relationer mellan karaktärerna och ledtrådar om deras liv ges genom bilderna som därav kompletterar och expanderar berättelsen. Ser man till karaktärernas blickar och gester upplevs text- och bildkombinationen stundom även kontrapunktiskt, eller ambivalent. Bild 3 nedan visar hur grisen står med ryggen vänd mot vargen och frågar hur långt det är till bron varpå vargen svarar ”Tre och en halv kilometer.”⁹⁰ Ett exakt och säkert svar, men samtidigt skvallrar vargens kroppsspråk om något annat.

---

⁹⁰ Se bild 3, Eva Lindström. *Bron*. Stockholm: Alfabeta, 2020, uppslag 2.

Bild 3 ur *Bron*, Eva Lindström, *Alfabeta*, 2020, uppslag 2

Lindström har gestaltat vargen stående med händerna bakom ryggen med huvudet vänt nedåt. Han blickar snett mot grisen och fötterna är vinklade såsom att han är på väg därifrån. Gester som både symboliskt och indexikalt kan tolkas som tecknen på att vargen kanske är blyg, döljer något eller vill därifrån. På textuell nivå kommuniceras därmed tvärsäkerhet, medan den kontrapunktiska ikonotexten skapar tveksamhet. Scenen kan därav ses som ett typexempel på ambivalens skapas hos läsaren på grund av att de semiotiska teckenrelationerna sammantaget pekar på flera olika betydelse.

Genom bilderna förstår man även att vargarna är ett par och att paret består av en man och en kvinna. Den hemmavarande vargen gestaltas med en klänningformad päls som symboliskt och traditionellt förknippas till någon av kvinnligt kön.⁹¹ Att så är fallet uttrycks dock inte explicit i texten.

Vidare gör de spatiala relationerna mellan den fåordiga texten och storleken på karaktärerna, i kontrast till de tomma ytorna, läsaren uppmärksam på miljön runtomkring, vilket väcker frågor kring dess relevans. Ett typexempel, om man så vill, på Lindströms benägenhet att främmandegöra, som Druker identifierat.⁹² Landskapet är till synes ödelagt och söndertrasat. Stubbar, skadade träd och nedhuggna trädstammar ligger huller om buller. Färgsättningen är dov och går i orange, brunt, gult, vitt, grått, grönt och blått, vilket för tankarna till ett vårvinterlandskap. Vissa träd och buskar är karga, andra skimrar i gult och grönt vilket gör årstiden svårbestämd. Ett träd ser till ut som om det har brunnit.⁹³ Bakgrundsmiljöns utformning skapar en sorts mystik. Att någon kan ha sågat träden med motorsåg skildras ikoniskt och avslöjas efterhand. I interiörscenerna syns även en huggstubbe, yxa och utspridda träflisor genom fönstret i vargarnas hus, vilket indexikalt kan ses visa på vargens koppling till den skändade skogen.⁹⁴ Detta kan i sin tur ha relevans för upplevelsen av vargens karaktär.

Då bilderna antingen gör läsaren osäker på om texten stämmer eller

---

⁹¹ Se bild 4.

⁹² Druker, 2008.

⁹³ Se bild 6.

⁹⁴ Lindström, 2020, uppslag 7.

visar något som texten utelämnar, kan ikonotexten utifrån Johansens kriterier sammantaget tillskrivas vara mer disharmonisk och obestämbär än harmonisk och bestämbär.

7.1.3 Berättarstruktur

När det kommer till själva tidsförloppet visar text och bild samstämmigt och linjärt mötet och avskedet mellan karaktärerna. Det sker inga oförklarliga tidshopp eller brott i berättarstrukturen vilket innebär att bilderboken uppfattas meningsfull med en tydlig början, mitt och slut.

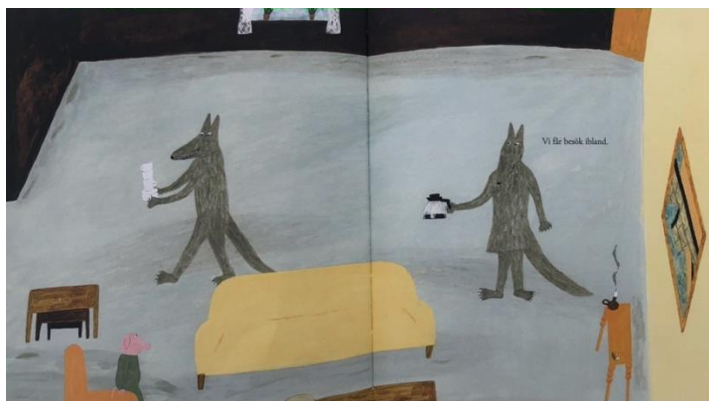

Bild 4. Ur Bron, Eva Lindström, Alfabeta, 2020, uppslag 9

Läsaren får även ikonisk och indexikalt en indikation på hur lång tid som besöket hos vargarna pågår. Som bild 4 ovan visar är ljuset släckt innan fiket börjar, under är det tänd och när det är över är det återigen släckt och till hälften nedbrunnet.⁹⁵

Man ser även att vargarna dukar fram fiket i början och dukar av på slutet.

Bilderna av den till synes skändade skogen, motorsågen och huggstubben ger dock läsaren ledtrådar om ett före som ligger utanför huvudberättelsens tidsram.⁹⁶ Detta ikoniskt och indexikalt framställda berättarspår fördjupar och komplicerar också berättelsen. Läsaren kan exempelvis börja fundera över vem som har huggit ned träden och varför och när det har skett. Även vargens kroppsspråk i förhållande till texten komplicerar narrativet och gör det mer obestämbart då läsaren inte kan utläsa vargens egentliga intentioner.

Vissa berättarspår upplevs dock än mer obestämbara, då de inte kan kopplas till huvudberättelsen. Här kan nämnas berättelsen om att någon av vargarna tycks spela trumpet eller att grisen inte tycker om, eller var sugen på, bullar eftersom den blir liggandes i bullkorgen under hela vistelsen.⁹⁷ Dessa parallellberättelser får ingen förklaring eller avslut. Samstämmigheten vad gäller ikonotexten och det narrativa förloppet i förhållande till de okommenterade parallellhistorierna sätter på så vis entydigheten i gungning. Som Elleström påtalar är ett narrativ en kognitiv process som är beroende av att man kan relatera det som sker till saker man redan är bekant med.⁹⁸ När bilderna visar något som känns igen och det samtidigt utelämnas i själva texten upplevs narrativet som mindre meningsfullt, och därav obestämbart.

⁹⁵ Se bild 4.

⁹⁶ Se exempelvis bild **Fel! Endast huvuddokument.** och 3.

⁹⁷ Lindström, 2020, uppslag 5–8.

⁹⁸ Elleström, 2019, s. 40f.

Med ovan sagt kan bilderbokens berättarstruktur i ett hänseende ses fungera centripetalt vad gäller tidsförloppet och centrifugalt vad gäller parallellhistorierna. Spänningen mellan det centripetala och centrifugala inslagen i narrativet gör att bilderboken upplevs tämligen komplex.

7.1.4 Komplexitet

Bilderboken gör konstant uppmärksam på sig själv som fiktion, vilket är en naturlig konsekvens av den disharmoni som uppstår dels i mötet mellan bild och text, dels i texten som sådan, som stundom bromsar upp läsningen och gör att man behöver läsa flera gånger för att söka förstå. Det mest ambigüosa uttalandet som exemplifierar en sådan bromsning står troligtvis grisen för då han i början av berättelsen frågar hur länge bron ska vara avstängd för att; "...han *kan* [min kursiv] ha en tid att passa".⁹⁹ Vaddå kan? Har grisen en tid att passa eller ej? Har han bråttom eller vill han bara fort därifrån?

Bild 5. ur *Bron*, Eva Lindström, Alfabet, 2020, uppslag 4.

Vidare för dialogen mellan vargarna och grisen ibland tankarna till Becketts outtömda replikskiften i *I väntan på Godot* vilket också bidrar till upplevelsen av bilderbokens komplexitet. "Tjusig tavla. Är det den trasiga bron?" frågar grisen. "Nej det är en annan." svarar varghonan. "Så du målar tavlor?" frågar grisen vidare. "Nej" svarar hon.¹⁰⁰ Sen är ämnet avhandlat. Vargarna förblir också förtegnade och vaga i sina svar boken igenom.

Ser man till i stället till ikonotextens semiotiska egenskaper vad gäller traditioner och konventioner kan den också ses väcka motstånd. Lindström har valt en varg och en gris som protagonister vilket symboliskt kan betyda något mer än vad det rent ikoniska förmedlar. Läsaren kan redan från början kan ha förväntningar på relationen mellan vargen och grisen likväl som deras egenskaper som grundas på tidigare erfarenheter. Här kan med andra ord läsarens kognitiva schaman spela stor roll för tolkningen. Vargar och grisar uppfattas sannolikt av de flesta i västvärlden som varandras antagonister, vilket speglas i både sagor och i det verkliga livet.¹⁰¹ Vargen är jägaren och tillskrivs ofta vara både lurig och ond, såsom i

⁹⁹ Se bild 5.

¹⁰⁰ Lindström, 2020, uppslag 6, 7.

¹⁰¹ Se exempelvis Kolbjörn Lindberg. "Här går grisarna till attack – mot varg". *SVT nyheter*. 2015-09-09, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/gavleborg/har-gar-grisarna-till-attack-mot-varg> (Hämtad 2023-04-01). Anders Ljung. "Morrande varg i grishagen". *Jakt och jägare*. 2020-08-05. <https://www.jaktojagare.se/kategorier/nyheter/morrande-varg-i-grishage-20200805/> (Hämtad 2023-04-01).

Rödluvan och vargen, medan grisen oftast får spela rollen som den goda och det oskyldiga bytet, såsom i sagan *Tre små grisar*. I Lindströms värld upplevs vargen vara gestaltad, åtminstone inledningsvis, symboliskt större än både grisen och hans bil, vilket skulle kunna ses spegla detta maktförhållande. Och även om vargen ler och uttrycker sig vänligt, eller åtminstone neutralt, då han håller upp en tass och säger: "Stopp! Bron är avstängd längre fram" skönjas stora vassa tänder och skarpa klor.¹⁰²

Bild 6. ur *Bron*, Eva Lindström, Alfabeta, 2020, uppslag 1.

Kontrasten mellan den inlärd, konventionella och traditionella gestaltningen av vargen som ond och lurig, kontra Lindströms besjälade varg, som enligt texten bara verkar vilja hjälpa till och bjuda på fika, gör det svårt för läsaren att avgöra vargens egentliga intentioner och om det går att lita på honom.

Det skapas även en spänning mellan själva interiörerna i förhållande till den traditionella bilden av "den farliga" vargen. Vargarnas hem är ombonat med spetsgardiner, blommor i fönstret, tavla på väggen, kaffekoppar och bullar vilket indexkalt och symboliskt förmedlar trygghet.¹⁰³ Att vargarna är ett par stärker också trygghetskänslan. För mig beror sannolikt den förmedlade känslan av trygghet på återaktiverade sensoriska minnen av mina föräldrar i kombination med doften av kaffe och nybakade bullar. Samtidigt väcker vargens kroppsspråk i förhållande till texten en känsla av ambivalens hos mig som läsare, vilket inte behöver ha någonting med protagonisternas tillskrivna egenskaper att göra. Denna tvekan om vargens intentioner förstärks också då vargen säger till varghonan: "Här kommer en som ska över bron" varpå hon svarar "Perfekt".¹⁰⁴ I handen håller hon en full kaffekanna och på bordet är det dukat för tre. Motståndet som växer i detta uppslag kan bero på upplevelsen av den virtuella tiden, det vill säga hur uppslagets spatiotemporal egenskaper integrerar med mig som läsare. Vid presentationen av grisen står dörren öppen, vilket indikerar att de nyss stigit in. Den fulla kaffekannen indikerar i sin tur att vargens partner har kokat kaffet innan de kom.

¹⁰² Se bild 6.

¹⁰³ Lindström, 2020, uppslag 6.

¹⁰⁴ Se bild 7.

Bild 7. ur *Bron*, *Alfabeta*, Eva Lindström 2020, uppslag 5

Att den hemmavarande vargen tycks ha vetat att de var på ingående skapar ovisshet hos läsaren och upplevs därav vara obestämbär.

En annan detalj i *Bron* som väcker motstånd är det faktum att man aldrig får reda på vad som hänt med skogen trots att den, som ovan nämnts, drar uppmärksamhet till sig. Vid min första genomläsning uppfattade jag det vitblåa stråket i de tre första uppslagen som vatten där de nedhuggna trädstammarna flöt fram.¹⁰⁵ Trädstammarna, vars ikoniska framställning påminner om plankor, tolkade jag som rester av bron. Även om jag, då träd, stubbar, buskar och kanske framför allt motorsågen avbildades mitt i detta stråk, avfärdade idén om att det var vatten, lämnades känslan kvar om att någon saboterat bron kvar. Denna någon tolkade jag också vara vargen, kanske på grund av dennes traditionellt tillskrivna egenskaper.

7.1.5 Tolkningsmöjligheter

I slutet av berättelsen visar det sig att bron inte existerar. Misstanken att vargarna döljer något, som förmedlats uteslutande genom indexikala och ikoniska tecken, visar sig därmed vara berättigad. Detta berättarspår fungerar därmed centripetalt medan andra, såsom varför skogen är skändad, eller varför vargarna ljugit och om lögnen om bron är satt i system, lämnas öppet för tolkning.

Vad gäller lögnen om bron kan möjligtvis några ledtrådar urskiljas i en av slutscenerna. När grisen frågar vargarna om det inte blir ensamt ute på landet svarar de kort; ”Nej” och ”Absolut inte”.¹⁰⁶ I nästkommande uppslag kommer också förklaringen till varför, då de påtalar att de ”...får besök ibland”.¹⁰⁷ Detta uttalande innebär att läsaren kan tolka texten både symboliskt och indexikalt, eftersom innebörden av orden kan ses indikera på något annat än den direkta betydelsen. Har vargarna iscensatt en historia om en avstängd bro, som egentligen inte finns, bara för att få besök? Och i sådana fall, varför då? De ikoniska och indexikala tecknen kan, som ovan visat, tolkas som att vargarna döljer något och att skogen är skändad av en anledning. Kanske har vargarna gillrat en fälla för att komma undan ensamheten?

---

¹⁰⁵ Se bild 1.

¹⁰⁶ Se bild 8.

¹⁰⁷ Lindström, 2020, uppslag 9.

Bild 8. ur *Bron*, Alfabeta, Eva Lindström 2020, uppslag 8

Teckenrelationerna tillsammans med ordet "ensam" i kontrast till uttrycket "...får besök ibland" skulle även kunna tyda på att detta är satt i system. Ett potentiellt tema skulle därför kunna vara ensamhet och hur långt man är villig att gå för att få lite sällskap. Kanske skulle man även kunna se det som att Lindström undersöker vargens traditionellt tillskrivna egenskaper. Å ena sidan kan man se det som att gestaltningen av vargarna och deras lögn förstärker den traditionella bilden av vargsläktet som opålitliga, å andra sidan kan lögnen ses som ett oskyldigt bus i syfte att knyta kontakt med omvärlden. Vargarna är kanske både och, både snälla och luriga, vilket innebär att vi har med två tämligen allmänmänniska, om än motstridiga sidor att göra.

Vetskapen om att bron inte fanns fick mig också att uppmärksamma titeln och dess eventuella betydelse. En bro kan ses koppla ihop två annars svårförenliga punkter med varandra. Bron överkommer i varje fall hinder, den kan sträcka sig över vatten och djupa dalar. Mötet mellan grisen och vargarna skulle därmed kunna ses som något symboliskt. Grisen, som ofta utmålas som offret, blir stoppad av någon som traditionellt ses som dess fiende, men inget farligt sker. Kanske är det så att vi bygger upp bilder av varandra som inte riktigt stämmer? Men, bilderbokens potentiella budskap går inte att fastställa, de förblir obestämbara spekulationer och beror sannolikt mer på läsarens kognitiva scheman än vad som faktiskt sker i text och bild.

7.2 Alla går i väg

7.2.1 Handling

Bild 9, Lindström
Alla går i väg, 2015,
Omslag

Alla går i väg vänder sig till barn mellan 3–6 år och handlar om Frank, som är ensam. De andra barnen leker medan Frank ser på. Frank går hem och gråter i en kastrull. Häller i socker. Gråter lite mer när det blir för tjockt. De andra barnen tittar in genom fönstret. Frank dukar bordet, och bjuder sedan barnen på te och marmeladsmörgås.

7.2.2 Ikonotext

I *Alla går i väg* är texten i huvudsak berättande sårar som på slutet då en kort dialog sker mellan karaktärerna. Bild och text förstärker varandra och fungerar därmed både kompletterande och expanderande. Ibland hänvisar texten direkt till det som sker i bilden. På första uppslaget står det exempelvis ”Det här är när alla går häri-från” vilket utan bild skapar luckor i berättelsen.¹⁰⁸ Frank finns inte med utan har gestaltats på den föregående titelsidan. Ett effektivt spatialt berättargrepp i syfte att skapa distans mellan barnen och Frank. Ögonen dras naturligt till bilden som visar tre figurer gå ur bild med blicken vänd mot något för läsaren okänt. Ikonotexten berättar symboliskt, ikoniskt och indexikalt att det är någon som ser dem gå i väg likväl att de som går i väg också ser denna någon.

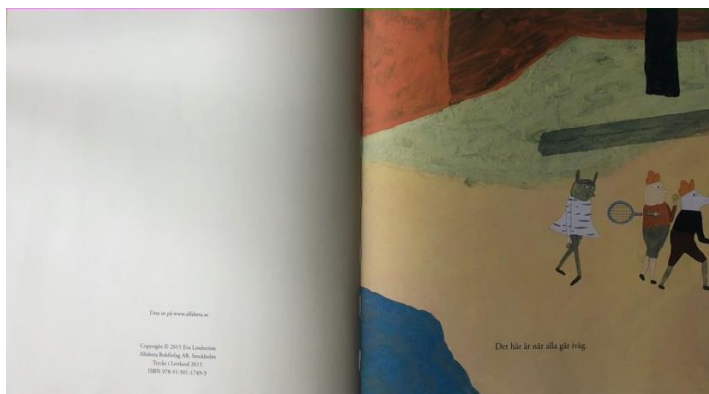

Bild 10 Ur *Alla går i väg*, Eva Lindström, Alfabeta, 2015, uppslag 1

Franks ensamhet och distinktionen mellan honom och de andra barnen skildras både i symboliskt och ikoniskt. Frank gestaltas exempelvis i ett uppslag som liten i förhållande till de stora öppna ytorna. De andra barnen syns endast som siluetter.¹⁰⁹ Senare gestaltas barnen och Frank stå på varsin sida av ett plank och på varsin sida av fönstret i Franks hem.¹¹⁰ Fönstret är stort i förhållande till karaktärerna vilket rent symboliskt förstärker känslan av iakttagande, både från Franks håll då han ser ut genom det och från de andra barnens håll då de kikar in.¹¹¹

Det pågår också något i bilderna som texten inte förmedlar. I kontrast till den textuella förmedlingen av Franks ensamhet och distinktionen mellan dem, skvallrar barnens blickar mot Frank om något som skulle kunna tolkas som nyfikenhet.¹¹² Denna nyfikenhet blir också tydligare efterhand.

En annan parallellberättelse som uteslutande kan utläsas ur bilderna är det faktum att Frank kokar marmelad som först förmedlas indexikalt och ikoniskt genom att receptböcker gestaltas liggande på bordet och senare även symboliskt via texten.¹¹³

Men, även om ikonotexten ger upphov till en del frågor blir den ald-

---

¹⁰⁸ Se bild 10.

¹⁰⁹ Eva Lindström. *Alla går i väg*. Stockholm: Alfabeta, 2015, uppslag 2.

¹¹⁰ *Ibid.*, uppslag 2, 3, 4 och 8.

¹¹¹ *Ibid.*, uppslag 8.

¹¹² *Ibid.*, uppslag 3.

¹¹³ *Ibid.*, uppslag 8, 9 10.

rig kontrapunktisk och därav disharmonisk. Däremot finns det vissa delar i innehållet i både text och bild som aldrig får sin förklaring, såsom innebörden av tårarmeladen.

7.2.3 Berättarstruktur

När det kommer till det narrativa förloppet är text och bild i *Alla går i väg*, i likhet med *Bron* samstämmiga. Berättelsen är linjär, utan tidshopp med en tydlig början mitt och slut. Huvudberättelsen, det vill säga Franks ensamhet och hans sätt att hantera den, de andra barnens nyfikenhet samt deras möte på slutet, är således tidsmässigt sammankopplad på ett relativt meningsfullt sätt (bortsett från den svårtolkade relevansen av inslaget med tårarmeladen och det öppna slutet), en tolkning som främst baseras på igenkänning.¹¹⁴

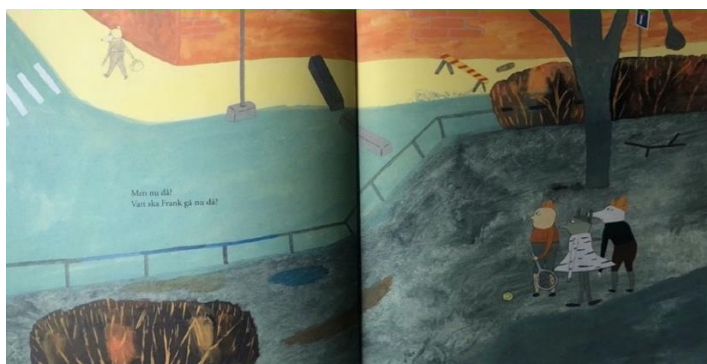

Bild 11 Ur *Alla går i väg*, Eva Lindström, Alfabeta, 2015, uppslag 6

Frågan som ställs av Frank i slutet, om huruvida de andra barnen vill ha te och marmeladsmörgås, ger svar på vad han kokat på spisen.¹¹⁵ I den avslutade scenen blir det också tydligt genom bilderna att barnen, trots deras tveksamma svar i uppslaget innan, stannat och ätit upp fiket. Även parallellberättelsen som från början indikerar på att barnen är nyfikna på Frank visar sig stämma. Initialt visas nyfikenheten utslutande indexikalt och ikoniskt via barnens blickar och uttrycks senare explicit i texten genom frågan ”Vart ska Frank gå nu då?”¹¹⁶ Bilderna visar att barnen tittar efter Frank då han går. Barnen kikar också in genom Franks fönster. Dessa berättar-spår fungerar därmed i huvudsak centripetalt, mot entydighet. Samtidigt finns det centrifugala inslag i berättelsen, såsom gråtandet i kastrullen och kokandet av tårarmeladen som, trots att ikonotexten så tydligt fokuserar på dem, aldrig får någon förklaring. Därav kan vissa delar av narrativet uppfattas som obestämbart.

7.2.4 Komplexitet

Den första delen av boken där Franks utanförskap etableras är tämligen entydig. Att Frank ofta är ensam förstår läsaren genom textraden; ”Alling är alltid som vanligt, det är som vanligt bara” tillsammans med bilden där han gestaltas stå helt ensam.¹¹⁷ I slutet av boken kan dock detta ”vanliga” ifrågasättas något då Frank står bakom

¹¹⁴ Elleström, 2019, s. 38.

¹¹⁵ Lindström, 2015, uppslag 8, 9, 10.

¹¹⁶ Se bild 11.

¹¹⁷ Lindström, 2015, uppslag 5.

sin dörr och tittar på barnen som kikar in genom Franks fönster.¹¹⁸ Texten lyder ”Samtidigt är det mesta som vanligt”. Orden ”det mesta” kan uppmärksamma läsaren på vad som är ”vanligt” i förhållande till vad som skildras i bilderna. Kontrasten mellan dem skulle kunna ses som ett metafiktivt inslag. Tolkningen av vad som är ”vanligt” kan nämligen gå i olika riktningar, något som diskuteras vidare under punkt 7.2.5.

Bild 12 *Ur Alla går i väg, Eva Lindström, Alfabeta, 2015, uppslag 7*

Gråtscenen är dock den scen som väcker mest motstånd i hela boken. Visst förstår man meningen ”Han går hem till sig och gråter rakt ner i kastrullen” rent semantiskt, men samtidigt är det svårt att kognitivt relatera till det.¹¹⁹ Händelsen blir inte riktigt meningsfull eftersom man inte kan relatera det till något man redan är bekant med.¹²⁰ Att Frank gråter av ensamhet kan läsaren sannolikt förstå då en sådan situation kan kännas igen från tidigare erfarenheter, men det faktum att han samlar tårarna i en kastrull och att han sedan kokar dem är troligtvis svårare att hitta tidigare erfarenheter av. Berättarrösten beskriver också händelsen som om det vore det mest naturliga i världen, vilket gör att man börjar ifrågasätta om detta är något man ”borde” ha koll på, eller om det faktiskt är Frank som gör något märkligt. Denna osäkerhet skapas inte minst då berättaren beskriver hur själva kokningen går till; ”Han håller i ungefär 4 dl socker. Blandar noga och låter det koka upp. Det ska koka i en timme, eller ännu värre, två timmar kanske. Eller tre. Han bestämmer själv.” Att både text och bild fokuserar denna händelse gör att man som läsare uppfattar den vara relevant för berättelsen som helhet. Men, då man aldrig får reda på varför Frank kokar sina tårar upplevs scenen lika märklig som obestämbar. Här skapas därmed obestämbarheter genom en detaljerat beskriven scen där bild och text är samstämmiga, men som läsaren troligtvis inte har någon erfarenhet av, till skillnad från *Bron* där det främst är bilderna tillsammans med förväntningar och konventioner som komplicerar berättelsen.

7.2.5 Tolkningsmöjligheter

Det är svårt att inte utläsa temat utanförskap i *Alla går i väg* då det kan ses kommuniceras genom bilderbokens samtliga modaliteter. Sensoriellt, genom återaktiverade minnen och ikoniskt framställt gråt, spatiotemporalt, genom rumslig distans mellan

¹¹⁸ Ibid., uppslag 11.

¹¹⁹ Se bild 12.

¹²⁰ Elleström, 2019, s. 40f.

Frank och de andra barnen och semiotiskt som bland annat framkommer explicit via texten genom nyttjande av ordet "ensam". Uttalandet som görs i början av marmeladkoket, att Frank "...bestämmer själv"¹²¹ hur länge det ska koka ger dock indikationer på att Frank, trots sin upplevelse av utanförskap, är både beslutsam och företagsam, kan balansera upp lite av den oro kring Franks mående som eventuellt skapas i läsaren.

Samtidigt öppnar Franks beteende, vad anledningen till tårmmarmeladkoket är, upp för en mängd olika tolkningar. Varför gråta i en kastrull? Varför koka tårar? Varför vill han bjuda de andra barnen på tårmmarmelad? Svaren är oändliga vilket gör scenen totalt obestämbär. Att scenen upplevs svårtolkad och obestämbär beror sannolikt på att jag som läsare inte har några tidigare erfarenheter av en liknande situation.

Bild 13 Ur *Alla går i väg*, Eva Lindström, Alfabeta, 2015, uppslag 8.

Det metafiktiva inslaget kring Franks "vanliga" ensamhet som spårades i föregående avsnitt, skulle troligtvis inte tolkats vara tvetydigt om man inte konstant hade strävat efter att hålla tolkningen öppen. Skillnaden mellan uttrycken "det är som vanligt" och "det mesta är som vanligt" är förvisso tydlig, något har förändrats. Men gräver man djupare och börjar jämföra vad som sker i bilderna väcks en osäkerhet. Syftar "det mesta är som vanligt" på att de andra barnen alltid är nyfikna på Frank? Eller indikerar uttrycket på att de aldrig brukar vara nyfikna och att något håller på att förändras? Eller syftar det på att Frank inte brukar koka tårmmarmelad?

Genom slutbilden får läsaren reda på att barnen, trots sin initiala tvekan, valde att stanna och äta med Frank. Det återstår endast rester på bordet. För första gången i boken syns ingen av karaktärerna i bild. Vad betyder då detta? Är Frank tillsammans med de andra barnen? Har det "vanliga", utanförskapet, brutits? Och i sådana fall, är utanförskapet brutet för stunden eller för alltid? Även om det finns indikationer på att Frank inte längre är ensam, är det inte något som uttrycks i texten, vilket, tillsammans med tårmmarmeladen, öppnar upp för flera tolkningar.

Som ovan nämnts kan vargarna i *Bron* tolkas ha hittat på en historia om en avstängd bro för att undkomma ensamhet, något som tycks vara satt i system. I *Alla går i väg* kokar Frank tårmmarmelad som han bjuder de andra barnen på. Frågan är om det är av samma syfte, att undgå ensamhet? Budskapet, att ingen tycker om att känna sig ensam och att man med hjälp av kreativa lösningar kan råda bot på

¹²¹ Se bild 8.

problemet, skulle därav kunna utläsas i båda berättelserna. De öppna slutet och den komplexa ikonotexten i båda böckerna gör det dock omöjligt att fastställa sådana specifika budskap. Detta gör att båda böckerna bjuder in till att fantisera vidare.

7.3 Böckerna i förhållande till ambiguitetsträning

Enligt Bauer äger ambiguitet som berikar rum mellan polerna entydighet och oändligt många betydelser.¹²² Det kan dock, som bland annat Johansen visat, vara svårt att konstant uppehålla sig i det ovissa och stå emot det hermeneutiska behovet att söka efter en slutgiltig sanning.¹²³ Men när det gäller Lindströms *Bron* och *Alla går i väg*, finns det många saker som gör att detta naturliga behov efter entydighet bromsas. Kanske har det med balansen mellan det obestämbara och det bestämbara att göra. Böckerna väcker helt enkelt olika grad av motstånd beroende på vad man väljer att fokusera på, de är både svårtolkade och lättolkade och kan läsas på flera olika nivåer. På en textuell och strukturell nivå är *Bron* enkel, lättfattlig och entydig. Läger man till tvetydigheten i dialogerna samt ikonotexten i sin helhet kompliceras dock upplevelsen av boken. I *Alla går i väg* är förmedlingen av utanförskapet och lösningen på det tämligen bestämbara, medan tårmmarmeladkokandet och dess relevans aldrig får någon förklaring och blir därav obestämbart. Pendlingen mellan det bestämbara och obestämbara gör att båda böckerna äger potentialen att inte skrämja bort någon för att den är för komplex och svårtolkad, som Nordbergs forskning visat att viss litteratur gör, men är heller inte för entydig som Blok Johansen menar kan vara hämmande för lusten till läsning och berättelser.¹²⁴

Samtidigt upplevs temat och det potentiella budskapet i *Alla går i väg* som något mer bestämbara än *Bron*. Sannolikt beror detta på att det framträder så pass tydligt i både text och bild. Det är nästintill omöjligt att tolka det vara något annat, även om man i en obestämbarspedagogisk närläsning strävar efter att ha ett öppet förhållningssätt till boken. Scenen med tårmmarmeladskokningen komplicerar dock upplevelsen av bilderboken. Det är också här som känslan av disharmoni och ambivalens är som störst, vilket kan skapa en viss grad av frustration. Det naturliga behovet att söka efter betydelsen av denna scen upplever jag vara svårare att stå emot än behovet att söka efter orsaken till vargarnas tvetydiga beteende i *Bron*. Kanske har det med den symmetriska ikonotexten att göra? Att man som läsare via både text och bild får känslan av att tårmmarmeladskokning är något vanligt och naturligt förekommande, samtidigt som det saknas ett kognitivt schema för det? För mig skapar det ambivalenta i *Bron*, som den outtömmande dialogen, den skändade skogen och orsaken till vargarnas lögn, förvisso en viss form av olust men mer nyfikenhet än frustration. Den öppnar på ett enkelt sätt upp för läsaren att tänka i nya banor. Inte minst gör det överraskade slutet att man finner nya tolkningsmöjligheter vid en omläsning. Det tvingar en, som Johansen uttrycker det, att återupptäcka det man nyss har läst¹²⁵, vilket kan ligga till grund för intressanta diskussioner i en undervisningssituation. Kanske kan slutet, om än på en mikronivå, även ses träna läsarna i att bättre acceptera oförutsedda händelser, som Bauman menar motverkar

---

¹²² Bauer, s. 49.

¹²³ Johansen, 2022, s. 2.

¹²⁴ Nordberg, 1, Johansen, 2019, s. 76.

¹²⁵ Johansen, 2022, s. 2.

vårt inneboende motstånd till ambivalens.¹²⁶ Detta gäller även för parallellberättelsen det vill säga misstanken om lögnen som innebär att läsaren får tampas med två motstridiga perspektiv, vad gäller vargarnas karaktär berättelsen igenom. Vargarna visar sig vara både vänliga och luriga, och lägger man till läsarens eventuella förförståelse om deras tillskrivna egenskaper som farliga, upplevs deras beteende och uttalanden än mer ambivalent. Vargarnas svårkategoriserade karaktärer, den oförklarliga tårarmeladscenen samt böckernas öppna slut kan, utifrån Baumans tankegångar kring det obehag som kan uppstå då man inte kan läsa av en situation ordentligt, potentiellt trigga läsarens intolerans mot ambivalens.¹²⁷ Detta gör i sin tur böckerna till en bra plattform för ambiguitetsträning. Som flera forskare påvisat gör förmågan att acceptera samtidigt av motstridiga perspektiv det möjligt att kunna uthärda och uppskatta det disharmoniska vilket ses som grundläggande för ett välmående demokratiskt samhälle byggt på medmännisklighet.¹²⁸ Att, såsom i fallet med vargarna, konfronteras med det faktum att en individ består av flera olika sidor som stundom motsäger varandra och att lögnen kan ha sina orsaker, torde göra *Bron* till ett ypperligt, om än implicit verktyg, för att bygga sådana medmänniskliga värden då fler perspektiv beaktas. Enligt Bauman är det just vid sådana tillfällen som tolerans, respekt och solidaritet för andra skapas.¹²⁹

Pendlingen mellan det obestämbara och bestämbara som pågår i både *Bron* och *Alla går i väg* gör det också möjligt att tryggt möta det ambigüosa. Ambivalensen som växer genom de ambigüosa inslagen upplevs, mycket på grund av det bestämbara, varken som hotfulla eller olustiga, även om tårarmeladscenen är svårrelaterbar. Denna pendling mellan trygghet och olust kan, i ett vidare perspektiv, göra det lättare att möta ambigüosa situationer i det verkliga livet. Allt i livet kan inte förklaras och kategoriseras, det är, som Bauman påtalat, en omöjlig strävan som bara ökar behovet av mer kategorisering.¹³⁰ Då kategorisering, enligt Johansen, är en naturlig drift kan dock behovet av ökad kategorisering vara svårt att undvika.¹³¹ Om man blir medveten om att det finns flera olika sätt att se på tillvaron kan emellertid en djupare förståelse för vad en kategorisering kan innebära nås. Att en kategorisering ofta är en förenkling av en komplex verklighet där flera olika sanningar eller tolkningar existerar samtidigt. Böcker som innehåller komplexa och obestämbara element, såsom *Bron* och *Alla går i väg*, kan genom den obestämbarspedagogiska närläsningens princip, på ett implicit sätt, öva oss i just detta.

Det bör dock tilläggas, som påtalats i inledningen, att då barn inte alltid förstår att de inte förstår kanske de också lättare accepterar, eller inte uppfattar, mångtydigheten i verken. Om man vill undvika sådana entydiga tolkningar ställs därmed krav på att den vuxna medläsaren äger förmågan att utmana dem. Utifrån den erfarenhet jag fått genom denna studie ser jag dock att man genom de mediala analysverktygen lättare kan uppfatta verkens mångtydighet, vilket jag återkommer till i slutdiskussionen.

---

¹²⁶ Bauman, s. 238, 257f.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Se exempelvis; Bauer, Månsson och Langmann, 23f, Dengel et al., 12.

¹²⁹ Ibid., s. 238, 257f.

¹³⁰ Bauman, s. 2f.

¹³¹ Johansen, 2022.

8 Slutreflektion och vidare forskning

Denna studie tog avstamp i det faktum att människan blir alltmer ambiguitetsintolerant och att barnen sällan får möta den komplexa litteraturen som potentiellt kan motverka denna tendens. Syftet med denna studie var därför undersöka om, och på vilket sätt, Lindströms verk skulle kunna utgöra en brygga mellan den nödvändiga ambiguitetstoleransen och vår naturliga strävan efter det tydliga och förståbara.

En första reflektion som kan göras är nyttjandet av de intermediala analysverktygen i förhållande till vår benägenhet att undvika mångtydighet och strävan efter att förstå det vi läser. Min upplevelse är nämligen att denna drift inte bara bromsas upp på grund av att böckerna innehåller flera bestämbara delar, som diskuterades i föregående avsnitt, utan även då man i detalj kan beskriva hur bilderboken upplevs och vad den potentiella komplexiteten består av. Med hjälp av Elleströms mediemodaliteter och tankar kring kognitiva scheman blir det som väcker motstånd mer rimligt och därav också mer bestämbar, och när något blir bestämbar blir driften att komma till avslut, åtminstone delvis, tillfredsställt. Detta betyder inte att bilderboken förenklas, eller att det komplexa får ett entydigt svar, som visat sig vara vanligt i undervisningssituationer.¹³² Kanske är det så att man lättare kan stå ut med att inte komma till ett slutgiltigt svar när man förstår på vilket sätt det ambigüosa framträder?

Min andra reflektion handlar om undervisningssammanhang, och då vilken effekt ett eventuellt fokusbyte från att söka hålla tolkningsmöjligheterna öppna, till en diskussion om *hur* man kommer fram till sin tolkning kan få. Mycket av den forskning som berör komplexa texter har, som tidigare nämnts, i huvudsak undersökt hur man kan uppehålla sig i obestämbarheter genom att inte låsa fast entydiga tolkningar.¹³³ Att utgå från att tolkningen som görs kan vara helt annorlunda är *ett* sätt att lära sig om olika perspektiv. Detta förhållningssätt till texten kommer också åt problematiken med att barn kan ha svårare att uppfatta mångtydighet, genom att påminna om att det finns alternativa sätt att tolka texten.

Det finns dock en risk, som också tidigare forskning visat, att man hamnar i ett läge där man börjar diskutera de olika tolkningsperspektiven, varför en tolkning är mer rimlig än en annan, vilket kan leda fokus bort från obestämbarhetsperspektivet i riktning mot en entydig tolkning.¹³⁴ Frågan som väckts i denna studie är om ett fokus på *hur* perspektiven uppstår kan minska den risken? Fokuserar man på hur individen kom fram till sin tolkning, hamnar själva resultatet, det vill säga innehållet i tolkningsperspektivet och betydelsen av det, naturligt i bakgrunden. Med ett sådant fokus, för att återknyta till föregående avsnitt, framträder också textens mångtydighet direkt, förutsatt att barnens tolkningar skiljer sig åt. Att diskutera hur olika tolkningar framträder innebär också att läraren och eleven kan ha ett jämställt samtal om berättelsen. Detta innebär också att det blir svårt för läraren att läraren driva eleverna mot en entydig tolkning.

Jag menar också att om man kan förstå och beskriva *hur* man kom fram till sin tolkning och sedan jämför dem med hur andra kommit fram till sina tolkningar, kan också en djupare förståelse skapas för hur olika perspektiv uppstår.

---

¹³² Se exempelvis Johansen, 2019, Höglund och Åkerholm 2020, 2022.

¹³³ Se exempelvis Johansen, 2018, 2019, 2022, Höglund och Åkerholm 2020, 2022.

¹³⁴ Se exempelvis Johansen, 2022, Höglund och Åkerholm, 2022.

Detta är en stor skillnad mellan att endast säga att alla har rätt till sin egen tolkning. När man förstår sina egna tolkningsmekanismer, kan man potentiellt lättare förstå andras, vilket öppnar upp för ökad tolerans för olikheter.¹³⁵ Kanske kan detta förhållningssätt till de komplexa inslagen i litteraturen vara ett steg i att minska polariseringen mellan olika ställningstaganden? Åtminstone torde det främja subjektivering, det vill säga, den del av medborgarfostran som Borsgård menar skapar förutsättningar för elever att utveckla politisk handlingskraft och demokratisk subjektivitet.¹³⁶ Skillnaden mellan tidigare obestämbarhetsforskning, som nästan uteslutande fokuserar på att hålla tolkningen öppen, är att man lär sig om olika perspektiv mer implicit, som en effekt av en estetisk upplevelse. Detta ställer dock krav på att litteraturen innehåller komplexa element, vilka kan avgöras med hjälp av Henkel och Johansens modell.

En tredje reflektion som kan göras är att bilderböckerna kanske inte behöver innehålla speciellt många ambigüösa inslag för att den ska kunna ligga till grund för ambigüitetsträning, vilket ovanstående diskussion och intermediala analys av Lindströms båda verk, har påvisat.

Vidare påtalar Johansen att det är vanskligt att definiera vad obestämbarhet är då man riskerar att göra begreppet, som ju ämnar beskriva något vagt och tvetydighet, till något entydigt.¹³⁷ Min fjärde och sista reflektion handlar om just detta. Väljer man att fokusera på hur det obestämbara och komplexa framträder för en själv och samtidigt får ta del av andras upplevelser undviker man sannolikt att en bestämd klassificering av en specifik händelse sker. Det obestämbara blir då precis vad begreppet antyder, något flytande, skiftande och vagt om än stundom subjektivt upplevt.

Sammanfattningsvis gav den intermediala analysen mig möjlighet att djupare förstå bilderbokens kommunikativa egenskaper, hur obestämbarheterna i texterna uppstod. Dessa kunskaper gjorde det också möjligt för mig att lättare ”stå ut” med böckernas ambigüösa inslag. En sådan insikt kan potentiellt skapa förståelse för att andra kan uppfatta och tolka ut andra perspektiv ur samma situationer – en egenskap värdefull för acceptans för olikheter och demokratisk förståelse. Ett analysverktyg för *hur* obestämbarheter framträder för olika individer gör det också möjligt att på ett pedagogiskt vis kunna använda komplexa texter i undervisningssituationer. Detta innebär möjligtvis att det motstånd som lärare känner inför att använda sådana texter kanske minskar. Samtidigt, då dessa verktyg kan upplevas som tämligen svåra skulle det vara intressant att, i vidare studier, undersöka hur man kan göra dem mer lättillgängliga.

---

¹³⁵ Se exempelvis Dengel et al., Bauer.

¹³⁶ Borsgård.

¹³⁷ Johansen, 2022, s. 6.

9 Källförteckning

Bauer, Thomas. *Förlusten av mångfald - när världen görs enfaldig*. Ludvika: Dyalis, 2019.

Bauman, Zygmunt. *Modernity and ambivalence*. Ithaca NY: Cornell University Press, 1991.

Bookbird. ”Sweden. Eva Lindström”. *Bookbird: A journal of international children's literature*. Vol. 57, nr 4, 2019, s. 68. doi: <https://10.1353/bkb.2019.0080>.

Borsgård, Gustav. *Litteraturens mått: politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*. Umeå: Umeå universitet 2021. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1537278/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2023-04-10).

Bruhn, Jørgen och Schirrmacher, Beate. ”Intermedial studies”. I *Intermedial studies: an introduction to meaning across media*. Jørgen Bruhn och Beate Schirrmacher (red.), London: Routledge, 2022: 3–27. E-bok. <https://nu.diva-portal.org/smash/record.jsf?dswid=8518&pid=diva2%3A1616213> (Hämtad 2023-04-01).

Elleström, Lars. *Visuell ikonicitet i lyrik: en intermedial och semiotisk undersökning med speciellt fokus på svenskspråkig lyrik från sent 1900-tal*. Hedemora: Gidlund, 2011.

Elleström, Lars. ”Defining Narration”. I *Transmedial narration*. Cham: Springer International. 2019: 35–43. doi: https://1010.1007/978-3-030-01294-6_3.

Harstad, Ola. ”En metafysisk og nevrovitenskapelig forståelse av skjønnlitteraturens virkning”. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*. Vol. 6, 2020:174–187, doi: <https://1010.1080/17449642.2011.587343.10.23865/ntpk.v6.2046>.

Henkel, Q. Ayoe och Johansen, B. Martin. ”Mangfoldige muligheder. Aktuelle temaer og tendenser i nyere billedbøger”. I *Billedbøger – en grundbog*, Ayoe Quist, Henkel och Martin Blok, Johansen (red). 8–32. Dansk lærerforeningens Forlag, 2012.

Höglund, Heidi; Nordenstam, Anna; Skarstein, Dag; Heilä-Ylikallio, Ria. ”Kontextualisera, spegla, vidga och estetisera: Gymnasielärares litteraturdidaktiska infallsvinklar till Pajtim Statovcis roman *Min katt Jugoslavien*”. *Nordic Journal of Literacy Research*. Vol. 6, 2020: 74–90. doi: <https://1010.23865/njlr.v6.2192>.

Höglund, Heidi och Åkerholm, Katarina. ”Utrymme för det obestämbara Den komplexa bilderboken i litteraturundervisningen”. *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of children's literature research*, Vol. 45, 2022, doi: <https://1010.14811/clr.v45.713>.

Johansen, B. Martin. ”Kunst som modstand – ansatser til en uafgøringhedspædagogik”. I *Æstetik og pædagogik*. Martin Blok Johansen (red.), 237–258. København: Akademisk Forlag, 2018.

Johansen, B. Martin. "You can always see it from another angle: Art as resistance". *The international journal of art & design education*. Vol. 5, nr 1, 2019: 1–13. doi: <https://10.1111/jade.12222>.

Johansen, B. Martin. "Uafgørlighedsdidaktik i litteraturundervisningen". *Nordlit*. nr. 48, 2022: 1–12, doi: <https://10.7557.13.6330>.

Dengel, Sabine, Hagenberg, Julia, Kelch, Linda och Schnurr, Ansgar. "Zur Ambiguität in Kunst, Gesellschaft und Pädagogik sowie der Suche nach dem Transfer". I *Mehrdeutigkeit gestalten. Ambiguität und die Bildung demokratischer Haltungen in Kunst und Pädagogik*. Schnurr, Ansgar, Dengel Sabine, Hagenberg Julia och Kelch Lind (red). Bielefeld: Transcript Verlag, 2021.

Druker, Elina. "På jakt efter de ting som flytt: den främmandegjorda vardagen i Eva Lindströms böcker". I *Barnlitteraturanalyser*. Andersson, Maria och Druker, Elina (red.). 41–53. Lund: Studentlitteratur, 2008.

Druker, Elena och Gustavsson, Per. Sällsamma berättarvärldar. *Astrid Lindgren Memorial Award*. u.u. <https://alma.se/pristagare/eva-lindstrom/> (Hämtad: 2023-06-12).

Lindberg, Kolbjörn. "Här går grisarna till attack – mot varg". *SVT nyheter*. 2015-09-09. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/gavleborg/har-gar-grisarna-till-attack-mot-varg> (Hämtad 2023-04-01).

Lindgren, Bengt och Nordström Gert Z., *Det kreativa ögat: om perception, semiotik och bildspråk*. Lund: Studentlitteratur, 2009.

Lindström, Eva. *Alla går i väg*. Stockholm: Alfabeta, 2015.

Lindström, Eva. *Bron*. Stockholm: Alfabeta, 2020.

Ljung, Anders. "Morrande varg i grishagen". *Jakt och jägare*. 2020-08-05. <https://www.jaktojagare.se/kategorier/nyheter/morrande-varg-i-grishage-20200805/> (Hämtad 2023-04-01).

Språk- och litteraturcentrum. Lunds universitet. *Eva Lindström & Lena Frölander-Ulf samtalar om humor i barn- och ungdomslitteratur*. 2022-08-26. <https://www.sol.lu.se/sol/kalendarium/evenemang/eva-lindstrom-lena-frolander-ulf-samtalar-om-humor-i-barn-och-ungdomslitteratur/> (Hämtad 2023-02-15).

Nikolajeva, Maria. *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur, 2000.

Månsson, Niclas och Langmann, Elisabeth. "Facing ambivalence in education: a strange(r's) hope?". *Ethics and education*. Vol. 6, 2011: 15–25. doi: <https://10.1080/17449642.2011.587343>.

Nordberg, Olle. "Alla läser! Empiriska perspektiv på frågan om litteraturens samhällsrelevans". *Utbildning och Lärande / Education and learning*. Vol. 15, nr 2, 2021: 63–84. URN: urn:nbn:se:du-37483.

Rhedin, Ulla. *Bilderbokens hemligheter*. Stockholm: Alfabeta/Anamma, 2004.

Sundmark, Björn. "Eva Lindström and the Stories Colors Tell". *Bookbird* . Vol. 52, nr 4, 2014: 121–124.

<https://www.proquest.com/docview/1622341381/F46B540CB6FE45BBPQ/1?accountid=14827>

(Hämtad 2023-03-10)

Widhe, Olle. "Tänk om Egon tar min cykel. Konflikten som estetisk-pedagogisk nod i Pija Lindenbaums bilderboksberättande". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of children's literature research*. Vol. 45, 2022. doi: <https://10.1080/17449642.2011.587343.10.14811/clr.v45.739>.